

§ 1. Характеристика правового режиму майна державного чи комунального сільськогосподарського підприємства

Термін «майно» в законодавстві України і літературі вживається в різних значеннях. Найчастіше під майном фізичної чи юридичної особи, в тому числі сільськогосподарського товаровиробника, розуміють сукупність речей, належних їм на тому чи іншому праві: власності, повного господарського відання, оперативного управління, за договором оренди тощо.

Нерідко під майном розуміють не тільки речовий склад, але й нематеріальні цінності, тобто не тільки речі, а й гроші та цінні папери, майнові права, роботи та послуги, інформацію, результати інтелектуальної діяльності. Отже, майном суб'єктів сільського господарювання вважаються їх матеріальні та нематеріальні активи, крім того, до складу майна включаються і пасиви.

При класифікації видів майна варто звернути увагу на поділ майна на рухоме і нерухоме, що має важливе значення для аграрного сектора. До нерухомого майна належать земельні ділянки, ділянки надр, відокремлені водні об'єкти і все, що пов'язане з землею: ліси, багаторічні насадження, будівлі, споруди.

Необхідною передумовою здійснення будь-якої виробничо-господарської діяльності, в тому числі і в аграрному секторі економіки, є володіння суб'єктів господарювання засобами виробництва і майном, що використовується у процесі такої діяльності.

Законодавством визначаються основні джерела формування майна суб'єктів господарської діяльності. Так, згідно з п. 4 Закону від 27 березня 1991 року «Про підприємства в Україні» воно може формуватися за рахунок таких джерел: грошових і матеріальних внесків засновника чи засновників; доходів, одержаних від реалізації продукції, а також від інших видів господарської діяльності; доходів від цінних паперів; капітальних вкладень і дотацій з бюджетів; надходжень від роздержавлення і приватизації власності; придбання майна іншого підприємства, організації; безоплатних чи благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян; інших джерел, не заборонених законодавчими актами України.

Майно підприємства формується при його створенні, тобто це грошові та матеріальні внески засновників. Згідно з законом «Про підприємства в Україні» засновниками підприємств можуть бути: власник або власники майна; уповноважений власником (власниками) орган чи підприємство, організація; трудовий колектив у випадках і порядку, передбачених законодавством України.

Розмір і порядок утворення майна мають бути визначеними в установчих документах. Так, в установчому договорі узгоджуються загальний обсяг витрат, що передбачаються для підприємства, статутний фонд і його частка в загальному обсязі витрат; вклади засновників у речовій формі.

Для одержання доходів від реалізації продукції підприємство здійснює її на основі прямих угод (контрактів), одержаних замовлень і державних контрактів, через товарні біржі, мережу власних торговельних організацій. Придбання матеріально-технічних засобів для власного виробництва і капітального будівництва підприємство здійснює

також через систему прямих угод або через товарні біржі та інші посередницькі організації (ст. 22 закону «Про підприємства в Україні»).

Одним із джерел формування майна підприємства є доходи від Цінних паперів (акцій, облігацій, казначейських зобов'язань держави, ощадних сертифікатів, векселів). Власники цінних паперів одержують від них дивіденди, можуть їх купувати, продавати, обмінювати, як і інші товари.

Закон «Про підприємства в Україні» до джерел формування майна відносить капітальні вкладення, кошти від роздержавлення і приватизації власності та придбання майна іншого підприємства

Для сільськогосподарських підприємств джерелами формування майна є також посіви та посадки сільськогосподарських культур і насаджень, розведення продуктивної і робочої худоби, птиці бджолосімей; зведення у встановленому порядку виробничих] житлових, культурно-побутових та інших будівель і споруд; використання наявних на земельних ділянках загальнопоширених корисних копалин, лісових угідь і водних об'єктів.

Залежно від правових засад володіння майном визначається його правовий режим. Під правовим режимом державного та комунального майна розуміють установлені правовими засобами порядок і умови придбання (присвоєння) майна, здійснення зазначеними суб'єктами правомочностей володіння, управління майном, а також його правову охорону.

Таким чином, правовий режим майна державних та комунальних суб'єктів господарювання - це встановлені нормативними актами правила, можливості, межі «панування» над належним їм майном. Певні можливості щодо цих суб'єктів господарської діяльності надає право господарського відання та право оперативного управління.

Ці правомочності відрізняються від права власності тим, що власник згідно з законодавством на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається належним йому майном. Він вправі діяти щодо нього будь-яким чином, але так, щоб це не суперечило закону. Власник може використовувати майно для здійснення господарської та іншої не забороненої законом діяльності, передавати його безоплатно чи за плату у володіння та користування іншим особам. Конституція України містить застереження з цього приводу: використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Результати господарського використання свого майна (виготовлена продукція, одержаний прибуток) належить власнику цього майна, якщо інше не встановлено законом або договором (наприклад, договором оренди).

Управління ж державним та комунальним майном здійснюють уповноважені державні і комунальні органи, які вирішують питання створення відповідних підприємств, визначення цілей їх діяльності, реорганізації і ліквідації, контролюють ефективність використання та збереження довіреного їм державного й комунального майна відповідно до законодавства. Майно, яке є державною чи комунальною власністю і закріплене за відповідними підприємствами, належить їм на праві повного господарського відання чи оперативного управління (казенні підприємства).

§ 2. Об'єкти та зміст права повного господарського відання і права оперативного управління

Здійснюючи право повного господарського відання, державне чи комунальне

підприємство володіє, користується і розпоряджається зазначеним майном, може чинити відносно нього будь-які дії, що не суперечать закону і цілям діяльності підприємства.

Таким чином, можна сказати: якщо власник вправі володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном у повному обсязі, то державне чи комунальне підприємство стосовно майна, що належить йому на праві повного господарського відання, має значно менші правомочності.

Про це свідчить ст. 37 Закону «Про власність», згідно з якою до права повного господарського відання застосовуються правила про право власності, якщо інше не встановлене законодавчими актами України. Прикладом цього «іншого» є заборона підприємствам, що перебувають у державній власності, передавати безоплатно закріплене за ними майно іншим підприємствам, організаціям і установам, а також громадянам.

Право повного господарського відання відрізняється від права власності ще й тим, що власник майна ліквідує чи реорганізовує підприємство за своїм рішенням, державне ж підприємство — за рішенням органу, уповноваженого створювати такі підприємства, а також за рішенням судових органів. Тобто у власника є таке право, а в суб'єкта, що володіє майном на праві повного господарського відання, його немає. Крім того, відчуження від держави засобів виробництва, що є державною власністю і закріплене за державним підприємством, здійснюється виключно на конкурентних засадах (через біржі, за конкурсом, на аукціонах у порядку, що визначається Фондом державного майна України). Одержані в результаті відчуження кошти направляються виключно на інвестиції.

Законодавство України передбачає ще одне майнове право, похідне від права власності. Це право оперативного управління.

Терміни «право оперативного управління», «право повного господарського відання» запозичені українським законодавством із союзного.

Згідно з Законом від 4 лютого 1998 року «Про внесення змін до закону України «Про підприємства в Україні» майно, що є в державній власності і закріплене за казенним підприємством, належить йому на праві оперативного управління. Здійснюючи це право, казенне підприємство володіє й користується зазначеним майном. Розпоряджатися ж майном, що належить до основних фондів, воно вправі лише з дозволу органу, уповноваженого управляти відповідним державним майном. Особливості розпорядження іншим майном казенного підприємства визначаються в його статусі. Казенне підприємство, як і державна установа, відповідає за своїми зобов'язаннями коштами та іншим майном, що є в його розпорядженні крім основних фондів. При недостатності в нього таких коштів майна відповідальність несе власник, тобто держава.

Особливістю правового режиму майна державного чи комунального підприємства є й те, що в разі прийняття органом, уповноваженим управляти відповідним майном, рішення про реорганізацію чи ліквідацію державного чи комунального підприємств трудовий колектив має право вимагати передачі підприємства: оренду або перетворення його на інше підприємство, засноване на колективній власності. Таке ж право належить йому й у разі визнання державного підприємства банкрутом (за умови прийняття на себе боргів банкрута і згоди на це кредиторів).

Прибуток, що залишається в державного чи комунального підприємства після виплати податків та інших платежів до бюджету (чистий прибуток), надходить у розпорядження трудового колективу підприємства. Частина цього прибутку передається у власність

членів трудового колективу в порядку і розмірах, визначених законодавчими актами України. Сума прибутку, що належить члену трудового колективу, створює його вклад. Щорічно підприємство на нього виплачує дивіденди (ст. 38 Закону «Про власність»).

Під визначення правового режиму державної і комунальної власності підпадають і основні засади передачі об'єктів права державної власності в комунальну власність і, навпаки, передбачені Законом України від 3 березня 1998 року «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності».

Така передача здійснюється безоплатно щодо цілісних майнових комплексів підприємств, установ, організацій, їх структурних підрозділів; нерухомого майна (будівлі, споруди, в тому числі об'єкти незавершеного будівництва); іншого окремого індивідуально визначеного майна підприємств; акцій (часток, паїв), що належать державі або суб'єктам права комунальної власності в майні господарських товариств.

Під передачею цілісних майнових комплексів підприємств розуміють передачу всіх активів і пасивів підприємств, їх лімітів, фондів, планів фінансово-господарської діяльності тощо, а об'єктів незавершеного будівництва — ще й з проектно-кошторисною документацією.

Об'єкти житлового фонду та соціально-культурного призначення передаються разом з майном підприємств, що обслуговували ці об'єкти, в тому числі основними фондами, ремонтно-будівельними базами, майстернями, транспортними засобами, приби-ральною технікою, в частині, що визначається комісією з питань передачі об'єктів.

До складу комісії входять представники органів, уповноважених управляти державним майном, виконавчих органів відповідних рад, місцевих органів виконавчої влади, самоврядних організацій, фінансових органів, підприємств, трудових колективів підприємств, майно яких підлягає передачі.

У разі передачі об'єктів, закріплених за самоврядною організацією, або об'єктів, щодо яких прийнято рішення про приватизацію орендованого майна, акцій (часток, паїв), що належать державі або суб'єктам права комунальної власності в майні господарських товариств, до складу комісії з питань передачі об'єктів включаються представники відповідно самоврядної організації або державного органу приватизації.

Передача об'єктів з державної в комунальну власність здійснюється за рішенням Кабінету Міністрів — щодо підприємств, нерухомого майна, акцій (часток, паїв), що належать державі в майні господарських товариств; органів, уповноважених управляти державним майном, самоврядних організацій за погодженням з Міністерством економіки, Міністерством фінансів та Фондом державного майна - щодо окремого індивідуально визначеного майна підприємств (крім нерухомого).

Передача об'єктів з державної в комунальну власність територіальних громад, сіл, селищ, міст здійснюється за наявності згоди відповідних рад, якщо інше не передбачене законом, а в спільну власність територіальних громад зазначених населених пунктів - за наявності згоди районних і обласних рад, якщо інше не передбачене законом.

З комунальної в державну власність передача об'єктів здійснюється за рішенням сільських, селищних, міських рад — щодо об'єктів права комунальної власності відповідних територіальних громад, а щодо об'єктів права спільної власності цих громад, що перебувають в управлінні районних, обласних рад, — за рішенням останніх.

Як уже зазначено, передачу об'єктів здійснює комісія, яка утворюється виконавчим комітетом відповідної сільської, селищної, міської ради — в разі передачі об'єктів у комунальну власність територіальних громад цих населених пунктів; відповідною

районною, обласною радою або уповноваженим нею органом — при передачі об'єктів у спільну власність територіальних громад сіл, селищ, міст; органом, уповноваженим управляти державним майном, — У разі передачі об'єктів у державну власність.

Передача оформляється актом приймання-передачі, який підписується головою і членами комісії. З дати підпису виникає право власності набувача.

Відповідно до Закону України «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності» Кабінетом Міністрів постановою від 21 вересня 1998 року затверджено «Положення про порядок передачі об'єктів права державної власності», яке визначило порядок безоплатної передачі об'єктів права державної власності із сфери управління міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, Фонду державного майна, об'єднань підприємств, яким делеговано функції з управління майном підприємств і організацій, заснованих на державній власності, Національної академії наук, інших аналогічних самоврядних організацій, яким передано в користування державне майно.

Передача об'єктів права державної власності здійснюється:

щодо цілісних майнових комплексів підприємств, установ, організацій, їх структурних підрозділів - за рішенням Кабінету Міністрів;

щодо нерухомого майна (будівель, споруд, у тому числі об'єктів незавершеного будівництва, а також нежитлових приміщень після виділення їх в окрему облікову одиницю); іншого окремого індивідуально визначеного майна підприємств (крім нерухомого) — за рішенням органів, уповноважених управляти державним майном, або самоврядних організацій за погодженням з Міністерства економіки, Міністерства фінансів і Фондом державного майна;

щодо державного майна, яке не увійшло до статутного фонду господарських товариств, створених у процесі приватизації та корпоратизації, — за рішенням засновника господарського товариства та органу, уповноваженого управляти державним майном, який приймає майно, за погодженням з Міністерством економіки, Міністерством фінансів і Фондом державного майна;

Щодо цілісних майнових комплексів підприємств, установ, організацій, їх підрозділів у зв'язку з прийняттям рішення про їх приватизацію - за рішенням органів, уповноважених управляти державним майном, самоврядних організацій та Фонду державного майна.

Якщо об'єкти права державної власності передаються від одного підприємства іншому, що належить до сфери управління одного і того ж органу, уповноваженого управляти державним майном, або самоврядної організації, така передача здійснюється на підставі рішення цього органу або самоврядної організації.

Органи, до сфери управління яких передано об'єкт державної власності, зобов'язані повідомити про таку передачу органи державної статистики та державної податкової служби, фінансові органи, а стосовно об'єктів, передача яких проводилась на підставі рішень Кабінету Міністрів, — також і Міністерство економіки і своїм наказом закріпити нерухоме й інше окреме індивідуально визначене майно за відповідним підприємством (організацією) на праві повного господарського відання (оперативного управління). Зазначеною постановою Кабінету Міністрів затверджено також Порядок подання та розгляду пропозицій щодо передачі об'єктів з комунальної в державну власність та утворення і роботи комісій з питань передачі об'єктів у державну власність.

§ 3. Правовий режим основних, оборотних та інших фондів державних та комунальних аграрних підприємств

За цільовим призначенням і правовим режимом майно, що використовується в процесі сільськогосподарського виробництва, поділяється на основні фонди і оборотні кошти, а також інші цінності (спеціальні фонди, грошові кошти), вартість яких відбивається на самостійному балансі підприємства (ст. 10 Закону «Про підприємства в Україні»). Залежно від цільового призначення розрізняються основні виробничі фонди і фонди невиробничого (соціального) призначення. На такі ж різновиди поділяються й оборотні кошти. Правовий режим майна залежить як від форм власності, так і від призначення майна у виробництві або використанні в невиробничій (соціальній) сфері.

Основні виробничі фонди - це засоби праці, тобто товарно-матеріальні цінності, що використовуються в процесі праці протягом декількох виробничих циклів, зберігаючи при цьому натуральну форму. Вони поступово, частинами переносять свою вартість на виготовлену продукцію.

До основних виробничих фондів відносять земельні ділянки, капітальні витрати на покращання земель, споруди, передавальні пристрої, верстати, машини, обладнання, транспортні засоби, робочу і продуктивну худобу, багаторічні насадження і деякі інші матеріальні цінності. До оборотних виробничих фондів відносять предмети праці, які повністю споживаються в кожному виробничому циклі, змінюючи чи втрачаючи при цьому натурально-речову форму, і повністю переносять свою вартість на вироблену продукцію (сировина, матеріали, напівфабрикати тощо).

Не належать до основних фондів і обліковуються як засоби в обороті: предмети терміном служби менше одного року незалежно від їх вартості; знаряддя лову (трали, неводи, сіті тощо) незалежно від строку служби; бензомоторні пилки, сучкорізи, сплавний трос, сезонні дороги, тимчасові відгалуження лісових доріг; спеціальні інструменти і спеціальні пристосування (для серійного і масового виробництва певних виробів або для виконання індивідуального замовлення) незалежно від вартості; тимчасові (нетитульні) споруди, пристосування і пристрої, затрати на зведення яких включаються до собівартості будівельно-монтажних робіт; молодняк тварин і тварини на відгодівлі, птиця, кролі, хутрові звірі, сім'ї бджіл, а також піддослідні тварини; багаторічні насадження, що вирощуються в розсадниках як посадковий матеріал, тощо.

Основні невиробничі фонди становлять житлові будинки, санаторії, пансіонати, лікарняні установи та інші об'єкти соціально-культурного і оздоровчого призначення.

Належні підприємству на праві власності чи закріплені за ним на праві повного господарського відання або орендовані основні і оборотні кошти, виражені в грошовій формі, створюють його статутний фонд. У складі виробничих коштів (власних і позичкових) вирізняють виробничі запаси і незавершене виробництво, товарну частину виробленої продукції, що підлягає реалізації за договорами. Готова продукція разом із грошовими коштами створює так звані фонди обігу. Вироблена підприємством продукція,

необхідна для внутрішнього споживання у процесі виробництва, не є готовою продукцією через те, що не реалізується споживачам. Вона може бути віднесена до незавершеного виробництва чи виробничих запасів.

Чим же різняться правові режими окремих видів майна підприємства? Якщо стосовно основних і оборотних фондів підприємство використовує в основному свої правомочності володіння і користування, то відносно готової продукції воно використовує правомочність розпорядження. Варто зазначити, що в умовах переходу до ринку різниця у правовому режимі окремих видів майна, що належить підприємству, стає менш виразною, ніж це було. За жорсткої централізованої планової економіки. Наприклад, основні виробничі фонди вже не є тим недоторканим об'єктом, стосовно якого державне підприємство не мало правомочностей розпорядження, за винятком реалізації непотрібного для підприємства майна (яке не використовувалось). І то за умови, що вищий орган або орган матеріально-технічного постачання відмовиться від його розподілу. На ці фонди не поширювалися правила про стягнення заборгованості з майна боржника.

Згідно з чинним Законом «Про підприємства в Україні» підприємство, якщо інше не передбачено законодавством або статутом, вправі продавати і передавати іншим підприємствам, організаціям, установам, обмінювати, здавати в оренду, надавати безоплатно в тимчасове користування або в позику належні йому будівлі, споруди, обладнання, транспортні засоби, інвентар, сировину та інші матеріальні цінності, а також списувати їх з балансу. Головне ж призначення основних виробничих фондів, як уже зазначалося, - це використання їх у сфері виробництва. Тому вони, як правило, закріплюються за внутрішніми структурними підрозділами підприємства. Останні й використовують їх для виготовлення продукції, виконання робіт чи надання послуг відповідно до виробничих і фінансових планів, які складаються на підставі укладених господарських договорів.

На відміну від основних оборотні фонди не закріплюються за виробничими підрозділами. Реалізація продукції здійснюється переважно підприємством. В умовах переходу до ринку найдоцільнішим є передача цих функцій спеціалізованим підрозділам.

До спеціальних фондів союзним законом про державне підприємство (об'єднання) 1987 року були віднесені фонд розвитку виробництва, науки і техніки; фонд соціального розвитку і фонд заохочення (фонд економічного стимулювання); ремонтний фонд та ін. У нормативних актах і літературі останнього часу застосовуються терміни «фонд накопичення» і «фонд споживання». Поділ майна на згадані фонди має за мету регулювання процесу спрямування коштів підприємства на ці основні напрямки витрат.

До фонду накопичення на рівні підприємства відносять частину створеної вартості, яка йде на розширення виробництва. Сюди направляються відрахування від чистого прибутку, як правило, на збільшення основних і оборотних фондів, створення і поповнення резервного фонду тощо.

Декрет Кабінету Міністрів від 10 травня 1993 року «Про порядок використання прибутку державних підприємств, установ і організацій» встановив, що державні підприємства після сплати обов'язкових платежів проводять відрахування від прибутку, що залишається в їхньому розпорядженні, на технічне переобладнання виробництва, освоєння нових технологій, здійснення природоохоронних заходів і нового будівництва за нормативами, встановленими органами, які виконують функції з управління майном, що перебуває в державній власності, в розмірах не менш як 30 відсотків і не більш як 80 відсотків суми прибутку.

Фонд споживання - це частина вартості, створеної на рівні підприємства, яка використовується для задоволення матеріальних і соціальних потреб працівників.

Сільськогосподарське підприємство здійснює оперативний і бухгалтерський облік майна і наслідків своєї діяльності. Порядок ведення бухгалтерського обліку визначається законом України від 16 липня 1999 року «Про бухгалтерський облік і звітність в Україні».

Державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні здійснюється з метою створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, які є обов'язковими для всіх підприємств і гарантують та захищають інтереси користувачів.

Головне завдання бухгалтерського обліку полягає в тому, щоб забезпечити контроль за виконанням зобов'язань, наявністю і рухом майна, використанням матеріальних і фінансових ресурсів; своєчасне запобігання негативним явищам у фінансово-господарській діяльності, виявлення і мобілізацію внутрішньогосподарських резервів; формування повної, достовірної інформації про господарські процеси і результати діяльності підприємства, необхідної для оперативного керівництва та управління, а також для її використання інвесторами, постачальниками, покупцями, кредиторами, фінансовими, податковими, статистичними і банківськими установами та іншими зацікавленими органами і організаціями.

При проведенні бухгалтерського обліку підприємства повинні забезпечити повноту відображення за звітний період усіх господарських операцій і результатів інвентаризації майна. Записи в реєстрах бухгалтерського обліку провадяться на підставі первинних Документів, що фіксують здійснення господарських операцій.

Інвентаризація майна забезпечує достовірність бухгалтерського обліку. Її проведення є обов'язковим при передачі майна державного підприємства в оренду або при його приватизації, при перетворенні підприємства в акціонерне товариство, а також у деяких інших випадках, передбачених законодавством.

Як уже зазначалось, одним із основних джерел формування майна підприємства є прибуток (доход), одержаний від реалізації продукції та від інших видів господарської діяльності. Прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг) визначається як різниця між виручкою від реалізації в цінах продажу і витрат на її виробництво та реалізацію.

До джерел формування майна підприємства належать і капітальні вкладення, тобто витрати на будівельно-монтажні роботи, придбання обладнання, інструменту, інвентаря, інші капітальні роботи і витрати на проектно-розвідувальні, геологорозвідувальні та бурові роботи, на відведення земельних ділянок і переселення, на підготовку кадрів для підприємства, що будується, та ін. Всі капітальні вкладення відбиваються в балансі за фактичними витратами для забудовника.

Таким чином оцінюються в балансі і фінансові вкладення (придбання цінних паперів, облігацій, внески до статутних фондів, фонди інших підприємств тощо) на території України та за її межами.

Держава гарантує недоторканність майна суб'єктів господарювання взагалі і в тому числі в агропромисловому комплексі, законодавче забезпечує однакові умови захисту їхніх майнових прав. Згідно з Конституцією України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Всі суб'єкти права власності рівні перед законом. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Вилучення державою в суб'єкта господарювання його основних і

оборотних фондів та іншого майна, що ним використовується, не допускається, за винятком випадків, передбачених законодавчими актами України.

Збитки, спричинені сільськогосподарському товаровиробнику внаслідок порушення юридичними чи фізичними особами, а також державними органами його майнових прав, відшкодовуються йому відповідно до чинного законодавства. Так, згідно зі ст. 27 закону «Про підприємства в Україні» шкода (в тому числі й не одержаний прибуток), завдана підприємству внаслідок виконання вказівок державних органів, що порушили його права, а також через неналежне здійснення цими органами передбачених законодавством обов'язків щодо підприємства, підлягає відшкодуванню за їх рахунок.

Закон України «Про власність» визначає, що власник майна має право вимагати повернення (віндикації) свого майна з чужого незаконного володіння, а також усунення будь-яких порушень його прав, навіть якщо ці порушення не були пов'язані з втратою володіння.

Уразі прийняття законодавчого акта, що припиняє право власності, держава відшкодовує власникові завдану шкоду в повному обсязі згідно з реальною вартістю майна на момент припинення права власності, в тому числі й неодержані доходи.

Положення про захист права власності поширюється також на особу, яка хоч і не є власником, але володіє майном на праві повного господарського відання, оперативного управління або на іншій підставі, передбаченій законом чи договором. Захист майнових прав здійснюється в судовому порядку.

§ 4. Правове регулювання приватизації майна державних та комунальних підприємств у системі АПК

Конституція України визначає, що громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами державної та комунальної власності відповідно до закону (ст. 41). Але найефективнішим є використання для потреб господарювання приватної власності.

Конституція України визначає право людини на приватну власність як непорушне. Таким чином, легалізується приватна власність. Існування такої власності не визнавалося союзним законодавством, а особиста власність мала лише споживче призначення. Чинне законодавство передбачає, що об'єктом права приватної власності є майно як споживчого, так і виробничого призначення, отже, відкрився простір для здійснення господарської Діяльності приватними власниками.

Світовий досвід і вітчизняна практика свідчать, що продуктивність праці в сільському господарстві України, де панівне становище донедавна належало державній та колгоспно-кооперативній власності, значно нижча, ніж у західних країнах, де сільськогосподарське виробництво базується на приватній власності. А там, де вітчизняний селянин почувається господарем, урожайність зернових та інших культур перевищує врожайність на колективних полях.

Ці обставини і визначили одне з головних завдань переходу до ринкової економіки в Україні - приватизацію значної частини державного майна взагалі, а особливо в аграрному секторі економіки. Приватизація майна в агропромисловому комплексі здійснюється відповідно до законодавства України з питань приватизації з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва, визначених законом від 10 липня 1996 року «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі».

Згідно з цим законом здійснюється приватизація майна підприємств, що перебувають у

державній і комунальній власності, для яких основними видами діяльності є виробництво сільськогосподарської продукції, продукції рибного та лісового господарства, переробка і реалізація цієї продукції, виконання робіт і надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам.

Приватизація майна радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств здійснюється шляхом перетворення їх на колективні сільськогосподарські підприємства або відкриті акціонерні товариства за рішенням загальних зборів працівників або зборів уповноважених.

Шляхом перетворення на відкриті акціонерні товариства в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів, приватизується майно підприємств харчової промисловості, що переробляють сільськогосподарську сировину, борошномельно-круп'яної і комбікормової промисловості, а також несільськогосподарських підприємств та організацій агропромислового комплексу, які виконують роботи і надають послуги сільськогосподарським товаровиробникам незалежно від вартості об'єктів приватизації (але не менше суми, необхідної для створення статутного фонду акціонерного товариства згідно з законодавством України). При цьому зберігається профільність, технологічна єдність виробництва і цілісність майнових комплексів і технологій.

Приватизація майна радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, створених на базі колгоспів без викупу державою їх майна, які за період своєї діяльності не одержували бюджетних коштів для придбання основних фондів і будівництва, здійснюється шляхом їх перетворення за рішенням загальних зборів (зборів уповноважених) на колективні сільськогосподарські підприємства або відкриті акціонерні товариства з наступною безоплатною передачею майна працівникам підприємств-засновників.

У разі використання бюджетних коштів на зазначені цілі створена за їх рахунок частка майна безоплатно надається працівникам підприємства, що приватизується, та особам, які вийшли з цих підприємств на пенсію чи звільнені у зв'язку зі скороченням штатів і не працюють з моменту звільнення на інших підприємствах.

Приватизація майна радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, що були створені на базі міжгосподарських підприємств, заснованих колгоспами і радгоспами без викупу державою їх майна, які за період своєї діяльності не одержували бюджетних коштів для придбання основних фондів і будівництва, здійснюється шляхом їх перетворення на відкриті акціонерні товариства з наступною безоплатною передачею акцій цих товариств засновникам міжгосподарського підприємства. У разі використання бюджетних коштів на зазначені цілі створена за їх рахунок частка майна приватизується, як і в попередньому випадку. На цих же умовах здійснюється приватизація майна сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на вирощуванні багаторічних насаджень (хміль, ефіроолійні та лікарські рослини).

Приватизація майна дослідних господарств, експериментальних виробництв, проектно-конструкторських та інших підприємств, підпорядкованих навчальним та науково-дослідним установам, радгоспам-технікумам, здійснюється за погодженням з Кабінетом Міністрів шляхом перетворення їх на акціонерні товариства. При цьому частка державного майна (акцій) повинна становити не менше 51 відсотка загальної вартості майна.

Об'єкти незавершеного будівництва агропромислового комплексу, які не були приватизовані відповідно до законодавства України з питань приватизації, можуть

передаватися органами приватизації сільськогосподарським підприємствам (у тому числі недержавним) для завершення їх будівництва з наступним пріоритетним правом викупу працівниками зазначених підприємств частки державного майна цих об'єктів.

Підприємства, створені шляхом викупу державного майна, зданого в оренду, які мають або мали прямі договірні зв'язки із льськогосподарськими товаровиробниками, підлягають перетворенню за рішенням зборів учасників на відкриті акціонерні товариства.

Частка майна (акцій), що залишається у власності держави під час приватизації підприємств агропромислового комплексу, передається в управління органам, уповноваженим управляти державним майном.

Реформування аграрного сектора економіки на засадах приватної власності не обмежується приватизацією державного майна.

Указом Президента України від 3 грудня 1999 року «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» передбачено реформування колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю та майно шляхом забезпечення всім членам колективних сільськогосподарських підприємств права вільного виходу з цих підприємств із земельними частками (паями) і майновими паями та створення на їх основі приватних (приватно-орендних) підприємств, селянських (фермерських) господарств, господарських товариств, сільськогосподарських кооперативів, інших суб'єктів господарювання, заснованих на приватній власності; збереження, по можливості, цілісності господарського використання приватними формуваннями землі та майна колишніх колективних сільськогосподарських підприємств на основі оренди земельних часток (паїв) і майнових паїв у групі власників цих часток, паїв; виділення єдиним масивом земельних ділянок групі власників земельних часток (паїв), яка звернулася із заявами про відведення земельних ділянок в натурі, з метою спільного використання, або надання в оренду цих ділянок.

Таким чином, заходи по приватизації та реформуванню аграрних відносин на засадах приватної власності не виключають колективного господарювання сільськогосподарських товаровиробників, але вони мають здійснюватися на суто добровільних засадах без руйнації приватної власності на землю та інші засоби сільськогосподарського виробництва, як це було в часи радянської колективізації.

У наш час все більш зрозумілим стає висновок про те, що аграрний сектор економіки визначає розвиток внутрішнього ринку держави.

У законі України від 18 січня 2001 року «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 років» зазначено, що пріоритетний розвиток сільського господарства забезпечується шляхом: підтримання стабільної законодавчої та нормативно-правової бази з метою забезпечення передбачуваних умов розвитку підприємництва в сільському господарстві; невтручання органів виконавчої влади у вибір форм господарювання та господарську діяльність суб'єктів підприємництва, крім випадків, передбачених законом; стимулювання розвитку приватного підприємництва; забезпечення захисту прав власності аграрних товаровиробників на землю, майно та результати їхньої праці; забезпечення державної підтримки наукових досліджень по створенню та впровадженню екологічно чистих ресурсозберігаючих технологій вирощування, поглибленої переробки сільськогосподарської сировини та виготовлення з неї конкурентоздатної вітчизняної продукції тощо.

